

Bartók Béla

**„GAZDAPARLAMENT”
(AZ OMGE VÁNDORGYŰLÉSE EGERBEN 1938-BAN)**

„Mit kíván a magyar nép?” Ez volt a Márciusi Front 1938 márciusi részletes programjának kérdése és az egyik válasz így hangzott: „*A feudalizmus teljes lebontását: a kötött birtokok felszabadítását, az 500 kat. holdon felüli nagybirtokok kisajátítását, az alakítandó és meglévő parasztgazdaságok szövetkezeti egybeszervezését vagy az érdekelt parasztság döntése szerint kollektív termelő-üzemeink létesítését, továbbá a mezőgazdasági termelés korszerű fejlesztését; addig is a mezőgazdasági munkásság és cselédség életszínvonalának intézményes emelését.*”¹ A radikális társadalmi, politikai és gazdasági reformokat követelő értelmiségi összefogás 1937 márciusa és 1938 májusa között jelentős politikai tevékenységet folytatott, de a hatalom nem tűrte a földreform kérdésének ilyen éles felvetését. A mézesmadzag és korbács eszközeivel egy év alatt sikerült háttérbe szorítani a több fórumon is jelentkező népi mozgalmat. 1938 elején a közhangulat már nem kedvezett az újabb kulturális és politikai rendezvényeknek, de az írók elérték céljuk egy részét: belevitték a közvéleménybe a reformok szükségességét.²

A következő rövid dolgozat szerény eszközeivel azt szeretné bemutatni, hogyan próbálta védelmezni saját érdekeit a nagybirtokos réteg 1938. június 18-20 között az Országos Magyar Gazdasági Egyesület állattenyésztési szakosztályának Heves vármegyei tanulmányútja és egeri vándorgyűlése alkalmával. Az eseményt részletesen ismertette az *Eger* nevű megyei lap, amely az egész korszakban a helyi keresztény és nemzeti gondolkodású középosztály és a katolikus egyház szócsöve volt. Az eseményt az teszi érdekessé, hogy a bírált érseki uradalomnak jobban nyilvánosságra kellett hoznia gazdálkodásának adatait, amelyek csak hosszadalmas levéltári kutatással ellenőrizhetők, de még így is árnyalhatják a kizsákmányoló egyházi nagybirtokról megrögzült képet. A forrás tehát kissé egyoldalú képet tükröz, de rámutat arra a paradoxonra, hogy az egyházi birtoknak egyszerre kellett volna hasznot hoznia és szociális szerepet betöltenie. Talán ez volt a végzete.

Magyarország állattenyésztése Trianon után meglehetősen ellentmondásosan alakult, mert az 1920-as évek fellendülését a gazdasági válság után visszaesés követte és csak az 1930-as évek második felében volt előrehaladás. Az állatal-

¹ Válasz 1938/ 3 in Válasz 1934–1938, szerk. Széchenyi Ágnes, Bp., 1986, 605.

² Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom, Bp., 1989, 266.

lomány 1925–1934 között állandóan csökkent, amelynek oka a takarmánytermesztés elhanyagolása volt, azután viszont a szarvasmarha- és sertésenyésztés területén meggyőző minőségi fejlődés következett be. 1938-ban a szarvasmarhák 78%-a magyar tarka volt, a tejelési átlag 14 alatt 17%-kal emelkedett, a törzskönyvezett állatok aránya pedig 5%-ra nőtt. A sertésállományon belül 1938-ban 17% volt a húsertések részesedése.³ A szarvasmarha-tenyésztés fejlődése az egész mezőgazdaság központi kérdésévé vált, így az állam is igyekezett fejlesztéséről gondoskodni, de a sertésenyésztésben is szükség volt állami beavatkozásra, amelynek egyik módja az apaállat-ellátás volt, de a járványok leküzdésében és az értékesítésben is kaptak központi segítséget a tenyésztők.⁴

A katolikus egyház földtulajdona évtizedeken keresztül szenvedélyes vitákat kavart pro és kontra, pedig a kötött egyházi birtok nagy része célvagyron volt. 1935-ben az egri érsekség a harmadik legnagyobb birtokkal – 38 078 holddal – rendelkezett Kalocsa és Veszprém mögött.⁵ Az egri érsekség 1928. évi eredmény számlája 929 503 pengő tiszta hasznót mutatott, 1939-ben pedig ez a haszon 2 787 195 pengőre emelkedett.⁶ „*A Horthy-korszakban a mezőgazdaságot ért megrázkódtatások nem kerültek el az egyházi birtokokat sem, ahol – kevés kivételtől eltekintve – egyáltalán nem folyt korszerű gazdálkodás.*”⁷ –írta egy monográfia 1966-ban és 1999-ben is azt olvashattuk: „*A gazdálkodásban a modernebb, intenzívebb formákat egyes szerzetesrendek uradalmi jelentették.*”⁸ A következő dolgozatban láthatjuk, hogy milyen kísérletet tett az érsekség a belterjes gazdálkodás folytatására.

Tanulmányút

Az 1930-as években nagy érdeklődés kísérte az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület*⁹ állattenyésztési szakosztályának tanulmányi szemléjét és vándorgyű-

³ Szuhay Miklós: A magyar mezőgazdaság a két világháború között in: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig, szerk. Gunst Péter, Bp., 1998, 225–226.

⁴ Gunst Péter: A termelés megrekedése in Magyarország agrártörténete, Agrártörténeti tanulmányok, szerk. Orosz István, Für Lajos, Romány Pál. Bp., 1996, 300–305.

⁵ Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945, Bp., 1999. 289. (Gergely) 5148 h szántó, 93 h kert, 1505 h rét 103 h szőlő, 1848 h legelő, 28 695 h erdő és 686 h földadó alá nem eső terület volt a birtokában, amely 135 750 aranykoronát ért. Magyarország földbirtokosai és földbérlei, A 100 k.h-s és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatok alapján, Bp., 1937, 388. (Gazdacimtár)

⁶ Gergely 314–315.

⁷ Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban, Bp., 1966. 181–182.

⁸ Gergely 311.

⁹ Az OMGE a földbirtokosok érdekvédelmi szervezete volt. Széchenyi István kezdeményezésére alakult 1835-ben. A kiegyezés után nagy befolyása volt a kormányok és a törvényhozás működésére pl. a cselédtörvények elfogadásában és a földreform megakadályozásában. Tevékenysége átfogta a mezőgazdasággal kapcsolatos szervezőmunkát, 1868-tól tartott gazdakongresszusain

léseit. Ezek az országjárások a résztvevő szakemberek számára több lehetőséget is nyújtottak: először is megismerhették a különböző régiók állattartási helyzetét, felderíthették az állattartás fejlesztésének módjait és az egymástól távol lévő földbirtokosok között közvetlen – akár üzleti – kapcsolat is kialakulhatott. 1938-ban a szemlét és a gyűlést Heves vármegyében rendezték és a kettős szentév alkalmából elsősorban a megyében óriási befolyással rendelkező katolikus egyház birtokait vizsgálták meg. A látogatás fő célja az állattenyésztés ellenőrzése volt, de a vendégek a növénytermesztés sikerének bizonyítékait is megtekintették. Az egyesület alkalmat akart adni az érdeklődőknek arra, hogy megismerjék az érsekség és a főkapitán gazdasági és kulturális tevékenységét, a helyi klérusnak pedig megadta azt a lehetőséget, hogy nyilvánosan számot adjon az elmúlt években elért fejlődésről.¹⁰

A megyei lap június közepén harciasan védelmébe vette az egyházi nagybirtokokat. *„Az egeri vándorgyűlés és a tanulmányi szemlék iránt az ország minden részéből eddig még soha nem tapasztalt nagy érdeklődés nyilvánul meg és ez beszédesen igazolja nemcsak ennek az intézménynek a népszerűségét és jól bevált voltát, hanem a magyar gazdaközönség elismerését is a meglátogatni tervezett gazdaságok magas színvonalon álló állattenyésztési és mezőgazdasági kultúrája iránt.”*¹¹ A tanulmányi szemle résztvevői mintegy kétszázan voltak és a tekintélyes arisztokraták mellett ott voltak a magyar agrártudomány kiváló tudósai is. A küldöttséget gróf *Somssich László*¹² az OMGE elnöke vezette, akinek a két világháború között jelentős szerepe volt az agrárpolitika irányításában. A küldöttség másik ismert főúri tagja gróf *Károlyi István*¹³ volt. A szakemberek közül eljött *Konkoly-Thege Sándor*¹⁴, az OMGE főtitkára *Manninger Rezső*¹⁵

igyekezett a nagybirtokosok és a kisbirtokosok ellentéteit elsimítani. 1879-ben itt nevezték először őket agráriusoknak. Támogatta a Magyar Gazdaszövetség megalapítását, hetilapja a Köztelek volt. Az egyesület 1945-ben a földosztás következtében oszlott fel.

¹⁰ Eger, 1938. június 18. 2.

¹¹ Uo.

¹² Somssich László (1874–1976) 1918–1944 között volt az OMGE elnöke, de ő irányította a Mezőgazdák Szövetkezetét és a Gazdák Biztosító Szövetkezetének is igazgatósági tagja volt. 1945 után emigrált és Belgiumban halt meg. A grófnak 3048 holdas birtoka volt, ami 32 113 aranykoronát ért. Gazdacímár 421.

¹³ Károlyi István (1898–1967) Fóton született, közgazdasági doktorátust szerzett és 1930-ban vette feleségül a sárospataki Windischgraetz Mária Magdolna hercegnőt, akitől négy gyermeke született. Károlyi István is emigrált és Argentínában halt meg.

¹⁴ Konkoly-Thege Sándor (1888–1969) a csillagász unokatestvére, mezőgazdász, a Szarvasmarha Törzskönyvező Bizottság elnöke, az Országos Állategészségügyi Tanács tagja, a Tejtermelők Országos Szövetségének igazgatója, valamint az OMGE állattenyésztési szakosztályának elnöke volt 1920–1942 között.

¹⁵ Manninger Rezső (1890–1970) állatorvos 1912-től a főiskola járványtani intézetében dolgozott, majd 1928-ban a megszervezte az Országos Állategészségügyi Intézetet, a 2. világháború után pedig rövid ideig a Magyar Agrártudományi Egyetem rektora volt.

állatorvos, egyetemi tanár, *Wellmann Oszkár*¹⁶ állatorvos, egyetemi tanár és *Dorner Béla*¹⁷ kísérletügyi főigazgató.

A 180 fős csoport 1938. június 17-én, pénteken az IBUSZ – Autótaxi négy autóbusszával indult el az OMGE Köztelek utcai székháza elől. A kirándulás első állomása Hatvan volt, ahol megtekintették a hatvani uradalom nagytelki gazdaságában lévő növénynevelő üzemet. Ez a festegető és utazgató báró *Hatvany Ferenc*¹⁸ tulajdonában volt, de a látogatás célja az állattenyésztés és nem a növénytermesztés ellenőrzése volt és nem annyira a világi mint inkább az egyházi birtokok kerültek reflektorfénybe. Nagytelek hírnevét egyébként a növénynevelő *Legány Ödönnek*¹⁹ köszönhette.

A vendégek ezután a *Kompolti Magyar Királyi Béruradalomba* mentek, ahol a földművelésügyi minisztérium adott számukra ebédet és szervezett nekik borkóstolót. Valószínűleg az egyik bor az akkoriban világhírűvé vált Debrői Hárslevelű lehetett, amelynek alapanyagát Kompolton is termesztette *Rácz Pál*²⁰ pincemester. Ez a gazdaság a Nemzeti Közművelődési Alapítvány tulajdona volt, amelyet 1926-ban hozott létre a magyar kormány gróf Károlyi Mihály elkobzott birtokaiból.²¹ Ebéd után következtek az egyházi birtokok, mert előbb Pusztaszikszóra²² majd Felnémetre²³ utaztak. Szarvaskőben,²⁴ az érsekség mintagyümölcsösét tekintették meg, majd Felsőtárkányban²⁵ az érseki nyaralóban

¹⁶ Wellmann Oszkár (1876–1942) állatorvos, Wellmann Imre történész apja előbb vidéken majd külföldön dolgozott, a magyaróvári főiskola rektora és a műegyetemen az állattenyésztés tanára, az Országos Törzskönyvelő Bizottság elnöke, a Szarvasmarha-tenyésztő Egyesületek Országos Szövetségének alelnöke volt.

¹⁷ Dorner Béla (1869–1954) Keszthelyen kapott oklevelet, gazdatiszt majd a győri gazdasági felügyelőség vezetője lett, 1918-tól a magyarországi sertésenyésztést irányította. Ő volt a Húsertés-tenyésztők Országos egyesületének és a Kiállítási Húsertés-bíráló Bizottság elnöke.

¹⁸ Báró Hatvany Ferenc (1881–1958) az íróként ismert Lajos öccse festőként és műgyűjtőként lett híres. 1947-től Párizsban élt és Svájcban halt meg. 2 365 holdas birtoka 44 931 aranykoronát ért. Gazdacímtár 135.

¹⁹ Legány Ödön (1876–1944) 1918-ban vette át a hatvani növénynevelő telep vezetését, ahol Magyarországon elsőként hozott létre fajtakeresztezéssel új növényfajt, a lencsebükkönynt. A Hatvani Növénynevelő Rt. vezetőjeként kifejlesztette pl. az ún. hatvani búzát, létrehozta a Növénynevelők Egyesületét.

²⁰ Rácz Pál (1889–1965) Rövid budafoki tevékenység után 1925-ben lett a kompolti uradalom pincegazdaságának vezetője és a szőlőbirtokok felügyelője. Rácz kitartásának és kiváló szaktudásának köszönhetően az aldebrői szőlőfajta és a belőle készült bor országosan és külföldön is elismert lett.

²¹ A kompolti uradalom 1221 holdas volt, de jövedelmét 1935-ben nem tüntették föl. Gazdacímtár, 131.

²² A Füzesabonyhoz tartozó Pusztaszikszó 2036 holdas 13 917 aranykoronás birtok volt. Gazdacímtár 130.

²³ Felnémeten a 2 871 hold 8 993 aranykoronát jövedelmezett Gazdacímtár 130.

²⁴ Szarvaskőben a 1463 hold 2373 aranykoronás volt. Gazdacímtár 131.

²⁵ Felsőtárkányban az erdők miatt a 11 012 hold értéke 23 852 aranykorona volt. Gazdacímtár 130.

látták vendégül őket vacsorára, de információkat szereztek az ottani birtokról is. Innen Egerbe mentek, ahol a Korona Szállóban töltötték az éjszakát.

Június 18-án, szombaton ismét autóbuszra szálltak és hosszú utat tettek meg az OMGE küldöttei. Az egyházi uradalmak közül előbb a maklári és nagytályai²⁶ érseki birtokokat látogatták meg majd a főkáptalan szihalmi²⁷ és rábolypusztai,²⁸ valamint a szatmári püspökség pusztahídvégi²⁹ gazdaságát tekintették meg. Délután vitéz *Oláh Gyula* egerfarmosi³⁰ és *Graefl Károly*³¹ poroszlói uradalmában vendégeskedtek.

Június 19-én vasárnap került sor a vándorgyűlésre, de a vendégek előbb helyi idegenvezetők segítségével megtekintették Eger nevezetességeit. Az ülés 10 órakor kezdődött a vármegyeháza nagytermében, a levezető elnöke Wellmann Oszkár volt. Először *Györffy Kálmán*³² a *Hevesmegyei Gazdasági Egyesület*³³ nevében üdvözölte a vendégeket, majd az elnök megköszönte, hogy a földművelésügyi minisztérium is képviseltette magát az ülésen, és hogy a megyei közigazgatás tisztviselői támogatták körutazásukat. *Lenk Jenő* miniszteri tanácsos Sztranyavszky Sándor miniszter üdvözlését adta át majd a miniszter parlamenti bemutatkozó beszéde nyomán ismertette az állattenyésztés fejlesztésének programját.

²⁶ Az akkoriban különálló Makláron 1598 holdja volt az érsekségnek, amely 25 948 aranykoronát ért, Nagytályán pedig 362 holdat birtokolt, amely 1343 aranykorona értékű volt. Gazdacímtár 130–131.

²⁷ Az 1938-ban Borsod-Gömör-Kishont vármegyéhez tartozó Szihalmon a káptalannak 1458 holdnyi 22 229 aranykorona értékű földje volt. Gazdacímtár 68.

²⁸ Rábolypuszta közigazgatásilag Poroszlóhoz tartozott és a Mérk székhelyű szatmári püspökség birtoka volt. Az itteni 1658 hold föld 9421 aranykoronát ért. Gazdacímtár 142.

²⁹ A Sarud melletti pusztahídvégi uradalom is a szatmári püspökség birtoka volt, de sokkal értékeesebb és nagyobb volt, mert a 4098 hold 37 576 aranykoronát ért. Gazdacímtár 142.

³⁰ Egerfarmos Borsod-Gömör-Kishont vármegye része volt, ahol a Mezőkövesden lakó Graefl Jenőtől és testvérétől bérelt a tiszaiari illetőségű vitéz Oláh Gyula 854 hold 14 702 aranykoronás birtokot. Gazdacímtár 66. A nyugalmazott vezérkari százados 1888-ban született Kolozsvárt és 1938-ban a Tiszajobparti Szarvasmarha Tenyésztő Egyesületek Szövetségének ügyvezető elnöke volt. Vitézek albuma, Bp., 1938. 309.

³¹ Graefl Károlynak Poroszlón volt egy 2854 holdas 15 567 aranykoronás saját birtoka és apjától, Graefl Jenőtől, aki Horthy Miklós sógora volt örökölt egy 631 holdas 4131 aranykoronás birtokot is. Gazdacímtár 141.

³² Györffy Kálmánnak 105 holdas birtoka volt Atkáron, amely 1230 aranykoronát ért, és amelyből bérbé adott 80 holdat. Ugyanebben a faluban az édesanyja is birtokolt 288 hold 4113 aranykorona értékű földet, amelyből 271 holdat a helyben lakó Surányi Jánosnének adott bérbé. Gazdacímtár 132.

³³ Az 1858-1949 kötött működő Hevesmegyei Gazdasági Egyesületnek elvülhetetlen érdeme volt, pl. hogy segítette az egri, a hevesi és a gyöngyösi járásban a kisbirtokokon a törzsállattenyésztést. Misóczki Lajos – Misóczki Lajosné: A Heves megyei Gazdasági Egyesület 1858–1949, in *Agria XXXIX. Annales Musei Agriensis*, szerk. Petercsák Tivadar, Veres Gábor, Eger, 2003, 471.

Hedry Lőrinc főispán is köszöntötte résztvevőket és remélte, hogy a látogatók észrevették a mezőgazdasági munkásság, a kisbirtokos parasztság és a nagybirtokosok harmonikus együttélését, mert a vármegye is szeretné fenntartani és segíteni ezt az együttműködést. „*A vármegye vezetősége mindent elkövet, hogy távol tartsa azokat, akik tetszetős jelszavakkal fel akarják borítani a rendet, akiknek földjük ugyan nincs s műveléséhez sem értenek, de van ragyogó tolluk, fényes retorikájuk és tág ismeretük ahhoz, hogy a félrevezetett magyar nép rokonszenvét ugródeszkának használják fel a hatalomért való csörtetésükben.*”³⁴ – fejezte be a főispán beszédét, hogy a védekezés után ellentámadást indítson nyilvánvalóan a földreformot sürgető falukutatók ellen.

Védőbeszéd

Az ülés legnagyobb érdeklődésre számot tartó előadása nem is szakmai, hanem inkább ideológiai jellegű volt, mert a következőkben *Subik Károly*³⁵ pápai prelátus, érseki jószágkormányzó tartott részletes beszámolót az érseki uradalom vagyoni helyzetéről, mezőgazdasági kultúrát fejlesztő hatásáról és szociális hivatásáról.

A prelátus előbb Szmrecsányi érsek nevében megköszönte a vendégeknek, hogy az érseki uradalmat is megtekintették, majd átadta a főpap üdvözlését. Lezögezte, hogy amit láttak, nemcsak az érsek áldozatkészségének, hanem a gazdasítztek és cselédek tisztességes munkájának is köszönhető. Utalt a nagybirtok elleni megszorított bírálatokra, amelyek – szerinte – megtévesztették a jóhiszeműeket, mert a nép nyomoráért a nagybirtokot tették felelőssé. A tárgyilagosan gondolkodó embereknek üzent, hogy „...*a nagybirtok legbiztosabb védelme annak korszerű fejlesztése, ami lehetővé teszi, hogy a nagybirtok tanítómestere legyen a kisebb gazdáknak s necsak gazdáját eltartsa és adóját viselje, hanem minél több munkáscsaládnak tisztas kenyeret adjon és jövedelmeiből a köznek is juttasson.*”³⁶ Ezután az egyházi birtokok társadalmi funkcióját hangoztatta és gondolatmenete azt sugallta, hogy ha az egyházat megfosztják földjétől, akkor az egész magyar társadalmat súlyos veszteség éri.

A következőkben a szónok az ülésnek transzcendentális jelentőséget próbált adni, mert örömmel nyugtázta, hogy éppen Szent István jubileumi évében látogattak el a szakértők a király által alapított és megadóományozott püspökség székhelyére, ezért az érsek nevében számot tud adni az államalapító uralkodó

³⁴ Eger, 1938. június 21.1.

³⁵ Subik Károlyt (1888–1954) 1911-ben szentelték pappá, rövid ideig volt káplán Kerecsenden, de 1913-tól Egerben szolgált. Az első világháború idején táborigazgató, majd utána érseki titkár, pápai kamarás, kanonok, irodaigazgató, címzetes apát, prelátus és főjószágkormányzó lett, de ő volt az Egri Katolikus Legényegylet elnöke, az egyházmegye főtanfelügyelője, és ő alapította az egri érseki felsőkereskedelmi iskolát. 1945-ben Ausztriába emigrált és ott halt meg.

³⁶ Vitéz Subik Károly pápai prelátus, oldalkanonok, érseki jószágkormányzó előadása az OMGE-nek 1938. évi június hó 19-én Egerben tartott vándorgyűlésén, Eger, 1938, 2. (Subik)

mai képviselőinek arról, hogyan sáfárkodik jelenleg az egri főpásztor a keresztény hit és a haza érdekében rábízott anyagi javakkal. Subik büszkén hangoztatja, hogy ha érintetlenül megőrizték volna az egri főpapok a nekik adományozott földet, az is elég elismerést érdemelne, mert a magyar földnek magyar lelkének kell lennie.

Sokkal fontosabbak azonban azok a számadatok, amelyeket a jószágkormányzó idézett mondanivalója alátámasztására. Előjáróban leszögezte, hogy az egyháznak nincsen forgó tőkéje, ezért mindenféle természeti és társadalmi viszonyok között fel kell tartania intézményeit, fizetnie kell alkalmazottait, segítenie kell a szegényeket és támogatnia kell számos egyesületet. Rövid pénzügyi beszámolója szerint, amely nyilvánvalóan az előző évek kimutatásaira támaszkodott az egri érsekség évente kb. 350 000 pengő adót,³⁷ 60 000 pengő nyugdíjat fizetett és több mint 160 000 pengőt fordított intézményei fenntartására, amelyet a birtokai biztosítottak. A szakszerű és tervszerű gazdálkodást bizonyította az, hogy 1937-ben, amikor Szmrecsányi Lajos érseki beiktatásának 25. évfordulóját ünnepelte a szokásos támogatáson kívül még 250 000 pengőt adott egyházmegyéjében új templomok, iskolák és plébániák felépítésére.³⁸ Ez azt jelenti, hogy 1937-ben több mint 820 000 pengő kiadása volt az egri érsekségnek.

Az elismerésre méltó és dicsekvésnek tűnő adatok után rövid visszatekintés következett azért, hogy szemléltesse, honnan indult el 1919-ben az érseki uradalom. Utalt a román megszállás okozta károokra, de az túlzásnak tűnik, hogy néhány „vásárolt gyenge állattal” indult meg az újjáépítés. A tehenészetet 6393 kilogrammos istállóatlaggal jellemezte, és megemlítette a több mint 13 000 kilós tejhozamot produkáló Dejtár nevű fejőstehenet. Szólt a növendék bikákról, amelyek díjakat hoztak a mezőgazdasági kiállításokról, a nagydíjas yorkshire tenyésztésről és a díjazott mangalicákról. A kiemelkedő eredményeket elérő állatok mellett elismerte, hogy igáslovakat és igásökröket is nevelnek, de a juhtenyésztést visszafejlesztették, mert a legelők nagy részét feltörték, viszont a 200 tinó és a több mint 1000 hízósertés az utánpótlás biztosítását szolgálta. Ezek az adatok mind azt a célt szolgálták, hogy bebizonyítsa, az egri érseki uradalomban az állattenyésztés volt a gazdálkodás legfontosabb területe. A prelátus indoklása szerint nemcsak azért választották az állattenyésztést, hogy az apaállatok eladásából tegyenek szert jövedelemre, és szerves trágyával növeljék a föld termését, hanem azért is, hogy minél több bér munkást foglalkoztathassanak és a környező kisbirtokosoknak példát mutathassanak.³⁹

³⁷ „Minden eredeti 1 aranykorona-érték 1 pengő 20 fillérrel fog számítani és az ekképp pengőre átszámított tiszta jövedelem után lesz a földadó 25 %-os adókulcs mellett kivetve.” 1927:V.tc. az egyes adók és illetékek mérsékléséről és a pengőértékben való számításról kapcsolatos rendelkezésekről in Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytár, Bp., 1928, 27. Egy 1926-os számítás kapcsán a kutatók szerint 1 aranykorona szorzója 2,6 volt, amely a következő évtizedben csak növekedhetett. Gergely 302.

³⁸ Subik 3.

³⁹ Uo. 4.

A nagybirtok második feladatákként megjelölt szakmai oktatást és továbbképzést bizonyította azzal, hogy a kisbirtokos gazdákat vasárnaponként meghívták tanulmányi kirándulásokra és az érseki gazdaságok bemutatása mellett a korszerű állattenyésztésre és növénytermesztésre oktatták őket. Szakmai tanácsokkal látták el őket a sertéshízlalásról, istállóépítésről, trágyázásról és gépvásárlásról. Ilyen céllal rendeztek Egerben, 1938 februárjában KALOT-tanfolyamot, amelyen az egyházmegye 38 községéből 80 fiatalember jelent meg és a teológiai, egészségügyi és kulturális témák mellett mezőgazdasági ismeretterjesztést is kaptak. A főszervező a prelátus volt, a költségeket pedig az érsek fizette.⁴⁰ A kisgazdáknak adott szakmai segítséget jelentette az is, hogy amikor évente a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület tenyészállat-díjazását és vásárát tartotta Gyöngyösön a bírálóban résztvevő érseki és főkáptalani gazdaságok üszökkel, és süldőkkel jutalmazták a nyerteseket.⁴¹ Az érsek egyik 1937. évi pásztorlevelében a minisztérium felhívására hivatkozva pedig bejelentette, hogy az egyházmegye papságát a szarvasi főiskola segítségével ki fogják képezni a legújabb mezőgazdasági ismeretekre. Nemcsak azért volt erre szükség, mert a szaktanácsadással növekedhetett a vidéki papság tekintélye, de a papok is gazdálkodtak és a korszerű földműveléssel példát kellett volna mutatniuk a parasztság számára.⁴²

A nagybirtok szociális feladatának ismertetéséhez a jószágkormányzó pontos adatokkal készült, hiszen az volt a politikai ellenfelek egyik legsúlyosabb vádja az uradalmak ellen, hogy szociálisan érzéketlenek és nem akarják megszüntetni a cselédek nyomorát. Fontosnak tartotta jelezni, hogy az erdőgazdaság állandó alkalmazottainak száma 138 családfő, de rajtuk kívül az erdészethél évente még 430 000 pengő munkabért fizetnek ki. Ennél azonban fontosabb volt az a felsorolás, mely szerint a 9 okleveles gazdán, az állatorvoson, a központi hivatal tisztviselőin, a szerződött szakembereken és orvosokon kívül 44 iparost, 295 gazdasági cselédet, 21 dohánykertészt, 102 önálló hónapost, 406 summást és 245 pár aratót foglalkoztatnak rendszeresen, de a környékbeli munkásoknak is biztosítanak az idénymunkákért évente több mint 132 000 pengőt. Az előadó azt az állítást is megkockáztatta, hogy ha az érsekség jövedelméből levonjuk az állandó tisztviselők, szakemberek, napszámosok bérét, az érseki uradalom minden 8 holdja eltart egy munkáscsaládot.⁴³ Ezt a kijelentést ma már nagyon hosszú és bonyolult számításokkal lehetne ellenőrizni, de akkor bizonyára volt szakmai alapja és az megfelelt az előadó céljának. Utalt a néhány évvel korábban telepített 28 000 gyümölcsfára, amelynek azt a szerepet is szánták, hogy újabb munkaalkalmat és kereseti lehetőséget adjon a helyi lakosságnak.

⁴⁰ Eger, 1938. február 15. 1. A tudósítás címe harcias védekezés a nagybirtokot ért bírálókatokra: "A magyar falu sok fájó sebet nem lehet stréber felcserek kuruzslásának átengedni."

⁴¹ Eger, 1938. április 12. 2.

⁴² Eger-Gyöngyösi Újság, 1937. július 4. 1.

⁴³ Subik 5.

Az érsek negyedszázados kormányzati jubileuma alkalmából is történtek figyelemre méltó szociális intézkedések az uradalomban, mert egyes vélemények szerint a *Quadragesimo anno*⁴⁴ szellemét követte, amikor birtokán bevezette a családi munkabért, a házassági, a születési és a temetési segélyt. Az évforduló alkalmából valamennyi gazdatisztjét előléptette, az összes uradalmi alkalmazottat és cselédet pedig negyedévi készpénz-illetményüknek megfelelő jutalomban részesítette.⁴⁵ Az előadó az állattartás dicsérete után néhány mondatban kitért a növénytermesztésre is, amely – szerinte – különösen akkor szolgálja az aratók és dohányosok érdekeit, ha magasak a termés hozamok, és ha újabb gazdasági épületeket és silókat építenek, közvetve azzal is a munkásoknak biztosítanak jövedelmet. A modern gépek vásárlásának említése viszont már nem tűnik egyértelműen kedvezőnek a cselédek szempontjából, mert elképzelhető, hogy pont emiatt váltak feleslegessé a munkások, bár az egész korszakra jellemző volt, hogy a gépesítés csak lassan haladt előre, mert nagy mennyiségű olcsó munkaerővel próbálták helyettesíteni a viszonylag költséges technológiát.

„És ha szemlájük uradalmunkban és szavaim itt meggyőzték Önöket arról, hogy a kormányzásom alatt álló egyházi birtok gazdasági, kulturális, és szociális hivatását az adományozó Szent István szelleméhez híven teljesíti, legyenek szószólói az egyházi vagyonnak s azon keresztül a jövedelmeiből fenntartott intézményeknek, templomoknak és iskoláknak.”⁴⁶ – fejezte be apológiáját elárulva hogy mondandója elsősorban propagandisztikus célú volt.

Subik előadása után Somssich gróf szólalt fel és először köszönetet mondott az érseknek a vendéglátásért, példamutatónak minősítette gazdálkodását és szociális tevékenységét. Dicsérte a prelátus erőskezű vezetését és elismerését fejezte ki Meyer Béla prépost kanonoknak is, a főkáptalan jószágkormányzójának, aki legalább olyan szakszerűen vezette a másik hatalmas egyházi uradalmat. Az OMGE elnöke is szükségesnek tartotta, hogy üzenjen a népi írónak: „Megbizonyosodtunk arról, hogy mennyire helyt nem állók azok a piszkos kis támadások, amelyeket bizonyos oldalakról tendenciózusan dobtak be a közvéleménybe. Ezekkel szemben mi tanulságot tehetünk arról, hogy az egyházi birtokok száz százalékig betöltik hivatásukat.”⁴⁷

Az ünnepi ülés következő programjaként Balogh István a HGE elnöke Heves vármegye állattenyésztéséről tartott részletes beszámolót, majd Manninger Rezső a ragadós száj-és körömfájásról, a fertőző elvetéletről és a sertések paratífú-

⁴⁴ XI. Piusz pápa 1931-ben kiadott enciklikája a társadalom és a gazdaság újjászervezését a szolidaritás és szubszidiaritás elvei alapján javasolta.

⁴⁵ Eger, 1937. augusztus 20.2. Ha valószínűnek tartjuk, hogy az OMGE szerint 1936-ban 720 pengő volt az uradalmi cselédek évi átlagos jövedelme, akkor a jutalom 180–200 pengő értékű lehetett. L. Magyarország a XX. században, szerk. Kollega-Tarsoly István, Szekszárd, 1996–2000, II.527.

⁴⁶ Subik 5.

⁴⁷ Eger, 1938. június 21.2.

száról értekezett. A vándorgyűlés után a vendégek Parádra utaztak, megebédeltek és Kékestetőn, Mátraházán keresztül tértek vissza Budapestre.

A vándorgyűlésnek Budapesten is lehetett visszhangja és a vendégek személyes tapasztalatai felülmúlták várakozásukat, mert egy hét múlva Somssich gróf az OMGE nevében levelet intézett az érsekhez, köszönetet mondott a vendéglátásért, de nem feledkezett meg ezúttal sem az elismerésről: *„Társaságunk minden tagja őszinte elragadtatással és a szakemberek elismerésével állapította meg, hogy az egri érseki uradalom a mezőgazdasági kultúrájának igen magas színvonalán áll. Ugyancsak nagy örömmel és őszinte elismeréssel állapíthattuk meg, azt is, hogy Nagyméltóságod uradalma a mezőgazdasági foglalkozásból élők nagyszáma részére nyújt nemcsak munkát, hanem tisztességes megélhetést.”*⁴⁸ Subik Károly is kapott egy dicsérő levelet a gróftól, amelyben elismerte szaktudását és megköszönte tanulságos előadását. A tanulmányi útnak Egerben más nyilvános hatása nem volt, talán azért sem, mert két esemény is elterelte a közvélemény figyelmét. Az egyik az augusztusi Szent István-ünnepség volt, a másik izgalmat pedig a szeptemberi és októberi csehszlovákiai válság okozta. A szociáldemokrata pártot júliusban budapesti értekezlete, politikai perek valamint a szeptemberben bevezetett előzetes cenzúra foglalkoztatták. 1938 őszén a népi mozgalom is meghátrált, de nem szűnt meg, mert erőt gyűjtött és átcsoportosította erőit, hogy 1939-ben politikai mozgalommá alakuljon.

1945 után az erőszakos kollektivizálás megszüntette a világi és egyházi nagybirtokokat, de pl. a mesterségesen létrejött állami gazdaságok kísértetiesen hasonlítottak a felszámolt uradalmakra. Feladatuk az volt, hogy árutermelő mintagazdaságként nagyfokú gépesítéssel, észszerű munkaszervezéssel és a tudományok eredményeinek segítségével nagy mennyiségű élelmiszert, jó minőségű vetőmagot és tenyészállatokat biztosítsanak az egész mezőgazdaságnak, példát mutassanak az egyénileg gazdálkodó parasztnak és a termelő szövetkezeteknek a korszerű gazdálkodásra.⁴⁹

A nagybirtok versus kisbirtok vita azonban a 21. században is aktuális maradt. Amint egy szakértő írja: *„Az európai értékrenddel ellentétben tehát a hazai birtokszerkezet az államszocializmus megszűnésével is örzi a 19. század végétől kialakult és a modernizáció zsákutcáját jelentő történelmi folytonosságot. A nagyüzem és a családi gazdaság szélsőséges szembenállását, a bérmunkát kiszákmányoló nagybirtok uralmát és a háttáji integrációból nagyüzemi háttér nélkül maradt életképtelen törpebirtokok kiszolgáltatottságát.”*⁵⁰

⁴⁸ Eger, 1938. június 29. 1.

⁴⁹ Új Magyar Lexikon, Bp., 1959, 1. 73–74.

⁵⁰ Oláh János: Vidékgazdaság: diverzifikálás és multiplikálás in Magyar Tudomány, 2003/7. 873.